

базу для прийняття різноманітних управлінських та фінансових напрямків виробничого розвитку, залучення чи здійснення інвестицій тощо.

Подальші дослідження з даного питання мають бути направлені на удосконалення методології комплексної оцінки, виокремлення групи показників, які є найбільш вагомими при проведенні такої оцінки.

Література:

1. Ключник О.С. Вдосконалення комплексної оцінки фінансового стану підприємства / О.С. Ключник, О.В. Кондратюк // Науковий вісник Рівненського інституту ВНЗ "Відкритий міжнародний університет розвитку людини „Україна” – 2010. – № 1. – С. 120–127.

2. Піскунов О.Г. Еволюція підходів до комплексної оцінки фінансового стану підприємства / О.Г. Піскунов, Н.Г. Мтеленко, Т.П. Лободзинська // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» – 2009. – № 6. – С. 80-88.

3. Хотомлянський О. Л. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства / О. Л. Хотомлянський, П. А. Знахуренко // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 111–117.

УДК 001.89:634

СТАН НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САДІВНИЦТВА УКРАЇНИ

Воронько Т. В., к.е.н., доцент

Полтавська державна аграрна академія

Гуторов А. О., к.е.н.

Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва

Проаналізовано сучасний стан наукового забезпечення галузі садівництва на прикладі діяльності мережі науково-дослідних інститутів садівництва НААН України та запропоновано шляхи його покращення.

The current state of scientific maintenance of horticulture branch on example of the network of horticulture's scientific-research institutes of Ukraine's NAAS is analysed and the ways of its improvement are offered.

Постановка проблеми. Стратегічні виклики сьогодення гостро ставлять проблему гарантування продовольчої безпеки України. Чільне місце у цій системі відводиться відродженню та інноваційному розвитку галузі садівництва, що покликана забезпечити населення якісними плодами і ягодами в обсягах, необхідних для їх споживання на рівні раціональних медичних норм. Реалізація інноваційної моделі поступу вітчизняного садівництва до ринку вимагає наявності висококваліфікованих наукових кадрів, належного фінансування науково-дослідних та освітніх закладів, процесу трансферу інновацій у виробництво тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню проблем інноваційного провайдингу, ролі і місця наукового забезпечення у розвитку аграрної сфери, у тому числі галузі садівництва, присвячено праці вітчизняних і зарубіжних вчених В. М. Гейця, Ю. О. Лупенка, М. Д. Безуглого, П. В. Кондратенка, О. М. Шестопаля, В. А. Рульєва [4], М. О. Бублика, І. К. Омельченка, Л. О. Барабаш, О. Ю. Єрмакова, О. В. Крисального,

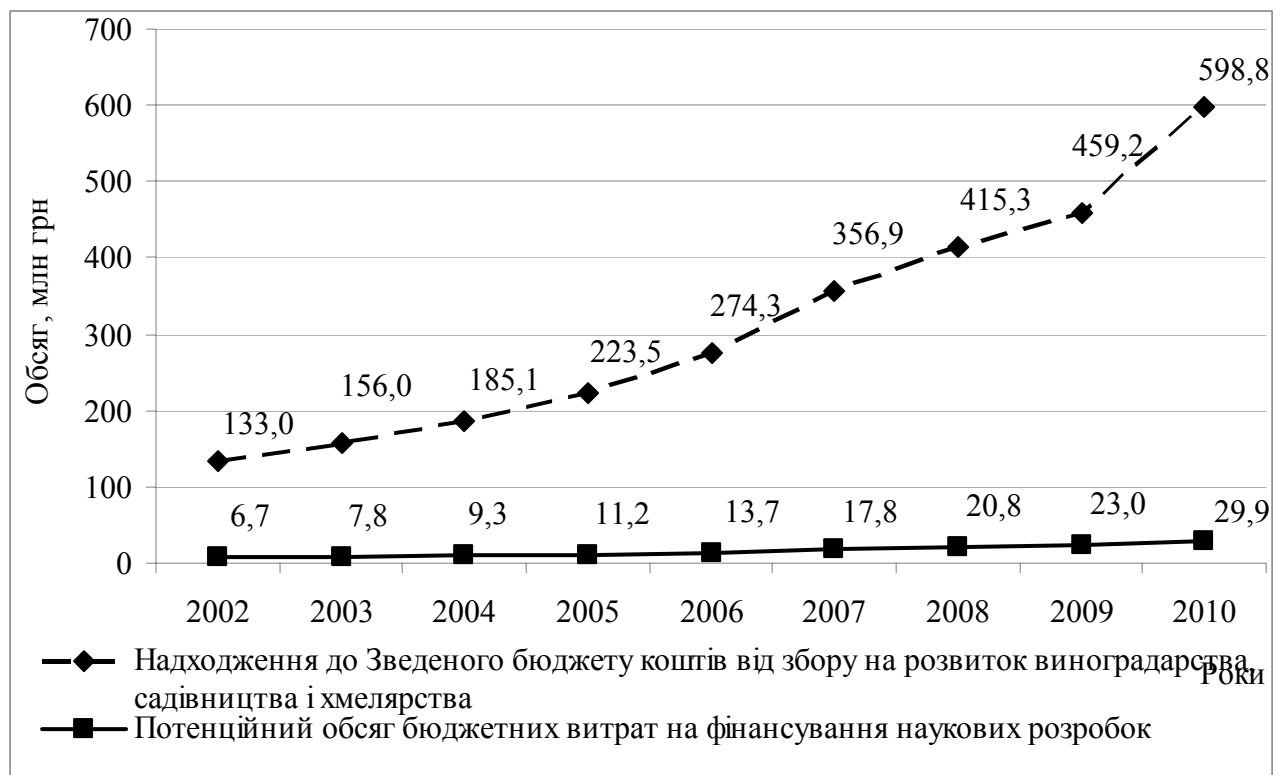
І. М. Куликова [5], І. Г. Ушачова, І. О. Мінакова, С. А. Шаріпова та інших. У той же час, актуальними є питання місця і ролі наукових інститутів садівництва мережі НААН України, стану їх наукового і кадрового забезпечення тощо.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз стану наукового забезпечення садівництва України на прикладі діяльності науково-дослідних інститутів садівництва мережі Національної академії аграрних наук України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідженнями академіка НААН В. В. Кириченка та В. М. Тимчука встановлено, що в структурному вимірі інноваційного розвитку вітчизняної аграрної сфери стримують на 22,7 % – фізичне і моральне зношення матеріально-технічної бази, на 21,8 % – цінова нестабільність в галузі, на 17,0 % – дефіцит фахівців і наукових працівників аграрного профілю, на 7,6 % – нестабільне фінансування тощо [1, с. 70]. Враховуючи значну капіталомісткість садівництва, великі нормативи інвестицій на створення багаторічних насаджень і подовжений термін їх окупності, проблема недостатнього фінансування виходить на перший план. При цьому проведення фундаментальних і прикладних досліджень у садівництві вимагає ще більших затрат коштів і часу на їх проведення з доволі високою імовірністю недоходження наукоємної продукції до стадії її комерціалізації.

Зважаючи на низький рівень самофінансування галузі був прийнятий Закон України № 587-XIV від 09.04.1999 р. «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства». Об'єктом оподаткування є виручка, одержувана від реалізації у оптово-роздрібній торговельній мережі алкогольних напоїв та пива. Ставка збору до 01.08.2011 р. становила 1 % від об'єкта оподаткування, а починаючи з вказаної дати – 1,5 % [2]. Відповідно до Порядку справляння збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 587 від 15.07.2005 р. (зі змінами від 21.02.2011 р.) кошти, що надходять до спеціального фонду державного бюджету від збору, спрямовуються: 1) за бюджетною програмою 2801350 «Закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними» – 85 %, з яких на розвиток виноградарства – 60 %, садівництва – 40 %; 2) за бюджетною програмою 2801510 «Державна підтримка розвитку хмелярства» – 15 %. При цьому до 5 % бюджетних коштів спрямовуються на фінансування витрат з проведення науково-технічних досліджень та здійснення розробок у зазначених галузях, на фінансування витрат, пов'язаних із зміцненням матеріально-технічної бази галузевих наукових закладів та їх дослідних господарств, а також витрат, пов'язаних з участю України в науково-практичній роботі Міжнародної організації виноградарства та виноробства у порядку, визначеному Мінагрополітики [3].

Як свідчать наведені на рис. 1 дані, обсяг планового бюджетного фінансування наукових досліджень щороку зростав за рахунок збільшення надходжень від сплати Збору та завдяки дії чиннику інфляції. У той же час, такі обсяги державної підтримки є вкрай недостатніми для проведення науково-дослідних робіт, відтворення кадрового потенціалу тощо.

Джерело: дані Державної податкової служби України та розрахунки авторів

Рис. 1. Розрахунок обсягу бюджетного фінансування наукових досліджень у галузі садівництва, виноградарства і хмелярства України, 2002-2010 рр., млн. грн

Так, наприклад, виділених коштів в обсязі 29,9 млн грн (2010 р.) згідно з нормативами капітальних вкладень на створення плодоягідних насаджень на 2009-2010 рр. [4, с. 291] вистачило б для закладання 480 га зерняткових або ягідних культур, чи близько 570 га кісточкових і горіхоплідних насаджень. Фактичний же стан фінансування наукових розробок у галузях садівництва, виноградарства і хмелярства є нижчим за наведені розрахункові обсяги.

Наукову діяльність у галузі садівництва України здійснює Національна академія аграрних наук через мережу науково-дослідних інститутів садівництва, а саме: Інститут садівництва НААН, Інститут зрошуваного садівництва ім. М. Ф. Сидоренка НААН і Інститут помології ім. Л. П. Симиренка НААН України.

Науковий потенціал галузевих інститутів головним чином виражається через рівень їх кадрового потенціалу, обсяги патентно-ліцензійної діяльності і комерціалізації наукоємної продукції, формуючись за рахунок коштів загального і спеціального фондів.

За 1996-2012 рр. кількість наукових працівників НААН України скоротилася на 19,2 %, у мережі інститутів садівництва – у 3,6 раза, у тому числі кандидатів наук – у 2,5 раза (табл. 1). Роль садівничих наукових установ в загальному кадровому потенціалі НААН також щороку зменшується.

Таблиця 1

Кадровий потенціал наукових установ НААН України у галузі садівництва за 1996-2012 рр., станом на 1 січня, осіб

Показник	Роки								2012 р. у % до 1996 р.
	1996	1997	2000	2003	2007	2009	2010	2012	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Інститут садівництва НААН									
Всього працюючих	665	524	336	416	356	340	336	240	36,1
У тому числі науковців	524	195	118	151	130	122	120	113	21,6
З них:									
– докторів наук	12	12	10	10	6	7	7	6	50,0
– кандидатів наук	98	95	46	58	45	41	40	36	36,7
Інститут зрощуваного садівництва ім. М.Ф. Сидоренка НААН									
Всього працюючих	172	155	105	104	95	89	90	68	39,5
У тому числі науковців	58	50	39	36	36	30	30	27	46,6
З них:									
– докторів наук	2	2	2	2	3	3	3	2	100,0
– кандидатів наук	26	22	18	16	14	13	12	13	50,0
Інститут помології ім. Л.П. Симиренка НААН									
Всього працюючих	97	101	87	99	122	119	119	85	87,6
У тому числі науковців	30	32	29	31	34	32	36	31	103,3
З них:									
– докторів наук	0	0	1	1	2	2	2	1	×
– кандидатів наук	15	13	10	9	11	10	12	7	46,7
Усього в інститутах садівництва мережі НААН									
Всього працюючих	934	780	528	619	573	548	545	393	42,1
У тому числі науковців	612	277	186	218	200	184	186	171	27,9
З них:									
– докторів наук	14	14	13	13	11	12	12	9	64,3
– кандидатів наук	139	130	74	83	70	64	64	56	40,3
Усього в мережі науково-дослідних установ НААН									
Всього працюючих	17813	15977	13681	13724	13217	12954	12699	9677	54,3
У тому числі науковців	6173	5650	5073	5448	5686	5645	5564	4988	80,8
З них:									
– докторів наук	366	369	345	381	394	398	382	331	90,4
– кандидатів наук	2756	2559	2071	2089	1958	1980	1973	1698	61,6

Джерело: дані річних звітів про діяльність НААН України та розрахунки авторів

Якщо у 1996 р. питома вага науковців, які працюють в трьох інститутах садівництва в їх загальній кількості по Академії становила 9,9 %, то вже на початок 2012 р. – 3,4 %, або на 5,5 відсоткового пункта менше. Загалом же протягом досліджуваного періоду кількість науковців в інститутах садівництва НААН скоротилася в 3,6 раза, в тому числі докторів наук – у 1,5 раза, кандидатів наук – у 2,5 раза. При цьому найбільше зменшення наукового кадрового потенціалу спостерігається в Інституті садівництва НААН України.

Погіршенню кадрового потенціалу, наукового забезпечення садівництва значно сприяє низький рівень фінансування наукових установ (табл. 2).

Середньомісячна номінальна заробітна плата наукових працівників протягом 2003-2011 рр. була на 9-23 % нижчою за середні значення по економіці України. При такому низькому рівні оплати праці науковців, питома вага фонду оплати праці у загальному обсязі фінансування наукових установ мережі НААН України коливається від 41,2 до 75,7 %.

Таблиця 2

Стан фінансового забезпечення та оплати праці в наукових установах НААН України у галузі садівництва за 2003-2011 рр.

Показники	Роки				
	2003	2007	2009	2010	2011
Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників пересічно по економіці України, грн	462,00	1351,00	1906,00	2239,00	2633,00
У т. ч. зайнятих у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, грн	219,00	771,00	1220,00	1467,00	1800,00
Середньомісячна номінальна заробітна плата наукових працівників мережі НААН України, грн	355,90	1228,40	1626,20	1998,30	2369,90
Інститут садівництва НААН					
Розмір спеціального фонду, тис. грн	928,9	3094,4	5041,9	4008,3	5398,6
Співвідношення спеціального і загального фонду фінансування, %	33,4	28,2	33,8	26,5	32,6
Питома вага витрат на оплату праці в загальному обсязі фінансування, % ¹⁾	63,9	47,8	44,5	53,3	41,2
Інститут зрошуваного садівництва ім. М.Ф. Сидоренка НААН					
Розмір спеціального фонду, тис. грн	46,3	323,9	568,8	769,7	945,5
Співвідношення спеціального і загального фонду фінансування, %	7,7	17,5	23,2	26,8	30,9
Питома вага витрат на оплату праці в загальному обсязі фінансування, % ¹⁾	73,9	75,7	70,8	75,1	63,2
Інститут помології ім. Л.П. Симиценка НААН					
Розмір спеціального фонду, тис. грн	54,7	1374,5	1568,2	1182,5	1552,7
Співвідношення спеціального і загального фонду фінансування, %	8,1	43,3	40,1	29,9	35,7
Питома вага витрат на оплату праці в загальному обсязі фінансування, % ¹⁾	62,6	56,7	59,4	72,2	55,6

Примітка. ¹⁾ – оцінено авторами за даними Звітів

Джерело: дані річних звітів про діяльність НААН України та розрахунки авторів

За такого співвідношення власне на наукові дослідження залишається незначний обсяг коштів, а низька питома вага спеціального фонду означає недостатність комерціалізації наукової і наукоємної продукції власного виробництва. У той же час, зростаюча тенденція цього показника свідчить про поступову адаптацію науково-дослідних інститутів садівництва до умов ринку і недофінансування з боку держави.

Хронічне недофінансування і зниження рівня кадрового потенціалу науково-дослідних інститутів садівництва призводить до порівняно незначних обсягів створення ними об'єктів інтелектуальної власності (табл. 3).

**Створення об'єктів інтелектуальної власності в наукових установах
НААН України в галузі садівництва у 2003-2011 рр.**

Роки	Проведено патентних досліджень	Завершено наукових розробок	Подано заявок на:		Отримано охоронних документів на:		Зареєстровано авторських прав на книги і бази даних
			винаходи і корисні моделі	сорти рослин	винаходи і корисні моделі	сорти рослин	
Усього в інститутах садівництва мережі НААН							
2003	52	в/д	1	10	2	4	в/д
2007	7	19	8	9	4	26	6
2009	50	24	9	9	3	9	0
2011	39	27	12	11	6	4	1
Усього в мережі науково-дослідних установ НААН							
2003	832	в/д	318	191	295	145	в/д
2007	1577	730	322	261	297	396	41
2009	1268	799	328	321	286	218	39
2011	1738	721	289	274	295	441	36
Питома вага інститутів садівництва в загальному обсязі мережі науково-дослідних установ НААН, %							
2003	6,3	×	0,3	5,2	0,7	2,8	×
2007	0,4	2,6	2,5	3,4	1,3	6,6	14,6
2009	3,9	3,0	2,7	2,8	1,0	4,1	0,0
2011	2,2	3,7	4,2	4,0	2,0	0,9	2,8

Примітка. в/д – відсутні дані у Звіті

Джерело: дані річних звітів про діяльність НААН України та розрахунки авторів

Так, Інститутом помології ім. Л. П. Симиренка НААН у 2011 р. було проведено 25 патентних досліджень, з яких не було жодної завершеної наукової розробки, не подано заявок на патентні документи. Дещо кращий стан з рухом прав інтелектуальної власності є в Інституті зрошувального садівництва ім. М.Ф. Сидоренка НААН, проте тенденція щодо кількості завершених наукових розробок і кількості отриманих правоохоронних документів на права інтелектуальної власності є невтішною. Загалом же, прослідковується чітка залежність між кількістю науковців, особливо докторів наук, та результатами створення об'єктів інтелектуальної власності, зокрема книг і творів.

Для просування своєї продукції на ринок і їх комерціалізації наукові установи змушені укладати ліцензійні, господарські, спільні й інші види угод, провадити низку маркетингових заходів щодо їх просування (табл. 4).

Наведені у табл. 4 дані свідчать, що через загальний кризовий стан розвитку галузі садівництва та її наукового забезпечення, розробки провідних галузевих інститутів користуються незначним попитом. Особливо негативно на наповненні спеціального фонду позначається зменшення укладених угод на реалізацію наукоємної продукції, що представлена переважно у вигляді садивного матеріалу плодово-ягідних культур, зменшення кількості укладених угод на дольову участь у спільних проектах і виконання науково-дослідних робіт на замовлення сторонніх організацій.

Таблиця 4

Результати маркетингової діяльності у сфері комерціалізації наукової і наукоємної продукції науковими установами НААН України в галузі садівництва в 2007-2011 рр.

Рік	Укладено угод						Надійшло коштів до спецфонду, тис. грн
	на використання інтелектуальної власності				на реалізацію науко- ємної продукції мере- жею наукової установи		
	ліцензійних		господарських				
	кіль- кість, шт.	отримано коштів, тис. грн	кількість, шт.	отримано коштів, тис. грн	кількість, шт.	отримано коштів, тис. грн	
Інститут садівництва НААН							
2007	212	177,0	119	900,8	51	1201,0	2577,4
2009	308	1174,2	47	1056,2	43	2082,0	4312,4
2011	50	1096,7	22	232,4	17	444,0	1773,1
Інститут зрошуваного садівництва ім. М.Ф. Сидоренка НААН							
2007	70	154,5	0	0	15	90,4	245,7
2009	31	98,5	15	208,4	8	184,6	491,5
2011	47	124,0	12	557,0	0	184,3	865,3
Інститут помології ім. Л.П. Симиренка НААН							
2007	в/д	в/д	в/д	в/д	в/д	в/д	в/д
2009	84	346,5	14	681,0	71	492,6	1520,1
2011	55	508,4	8	156,9	65	452,7	1118,0

Примітки. У 2007 р. до загальної суми включені кошти, отримані від укладених угод на дольову участь у спільних проектах.

В/д – дані у Звіті відсутні

Джерело: дані річних звітів про діяльність НААН України та розрахунки авторів

Для покращення наукового забезпечення у галузі садівництва необхідно вжити низки заходів, спрямованих на нарощення кадрового потенціалу, підвищення рівня фінансового стану наукових інститутів, розвитку системи інноваційного провайдингу в галузі.

У той же час, як свідчить аналіз цільових Програм розвитку садівництва України, питання розвитку кадрового і наукового забезпечення галузі здебільшого визначені нечітко, а в очікуваних результатах реалізації про це мова взагалі не йдеться, тоді як, наприклад, у Концепції розвитку садівництва Російської Федерації на період до 2025 року цим питанням відводиться значна роль [5]. У зв'язку з цим, на нашу думку, розділ 7 «Наукове забезпечення галузі садівництва» Галузевої програми розвитку садівництва України на період до 2025 року варто доповнити наступним. На державному рівні забезпечити і всіляко сприяти:

- збереженню і подальшому розвитку науково-технічного потенціалу;
- реалізації державної підтримки найбільш перспективних наукових шкіл і досліджень з питань розвитку садівництва;
- удосконаленню наукового забезпечення на основі розробки норматив-

них документів з функціонування провідних наукових-дослідних установ і їхньої бази, економічного стимулювання науково-технічного прогресу і трансферу інновацій;

- підготовці фахівців вищої й середньої кваліфікації на базі інтеграції освіти, науки і виробництва;

- розробці перспективних науково обґрунтованих систем ведення садівництва на державному, обласному і районному рівнях, що відображають новітні досягнення науки і техніки;

- забезпеченню ефективного ланцюга системи інноваційного провайдингу від замовлення наукоємної продукції до її комерціалізації.

Окремі підпункти з питань регулювання наукової і кадрової політики у галузі садівництва України можуть бути доповнені з урахуванням розділу 3 «Наукове і кадрове забезпечення галузей» Програми розвитку виноградарства, садівництва та розсадництва Українського державного концерну «Укрсадвинпром» на 2002-2004 роки з урахуванням її актуалізації.

Висновки. Реформування наукового супроводу розвитку вітчизняного садівництва вимагає оновлення форм і змісту роботи органів державної влади, Національної академії аграрних наук України і мережі профільних наукових установ. Проведені дослідження свідчать, що науковий і кадровий потенціал садівництва щороку зменшується через недофінансування, незначні обсяги надходжень від комерціалізації наукоємної продукції, відсутності виваженої програмної підтримки. Вирішення цієї проблеми лежить у площині провадження державної політики, спрямованої на поліпшення кадрового забезпечення наукової сфери шляхом створення інституцій інноваційної інфраструктури, забезпечення сприятливих умов для творців інновацій з урахуванням розширеного відтворення їх потенціалу.

Література:

1. Кириченко В. В. Методологія трансферу інновацій в агропромислове виробництво: моногр. / В. В. Кириченко, В. М. Тимчук. – Х., 2009. – 230 с.

2. Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства: Закон України від 09.04.1999 р. № 587-XIV (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/587-14>.

3. Про затвердження Порядку справляння збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.07.2005 р. № 587 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/587-2005-%D0%BF/>.

4. Економіка та організація промислового садівництва України: моногр. / [О. М. Шестопаля, В. А. Рульєв, П. В. Кондратенко та ін.]; за ред. О. М. Шестопаля; ІС УААН. – К.: ІАЕ УААН, 2010. – 334 с.

5. Концепция развития садоводства Российской Федерации на период до 2025 года / Под ред. И. М. Куликова. – М.: ГНУ ВСТИСП Россельхозакадемии, 2010. – 48 с.